

“שקר החן והבל היופי?”

(משלי ל"א, ל)

מבוא

הצגת הפסוק בפיסוק זה - סימן תמיהה ולא סימן של משפט חיווי - היא כשלעצמה מעוררת תמיהה, שהרי עיון בפסוק בהקשרו ועיון בפרשנים על אתר אינו מצדיק תמיהה.

נקדים ונאמר: הצגת הפסוק בדרך זו, אין מטרתה, חלילה, לערער על דברי החכם מכל אדם, אלא להרהר ולתמוה: האמנם כך מתברר מתוך דברי התנ"ך ודמויות הרבות? האין למסקנה זו משמעויות נוספות אותן יש לברר מתוך עיון מדוקדק בכתובים.

אם אכן, שקר והבל הוא היופי, מדוע רואה הכתוב לנכון לציין לא אחת את עובדת היותה של הדמות "יפת תואר", וכי מה מוסיף לנו פרט חיצוני זה? זאת ועוד. רשימת הגברים והנשים היפים בתנ"ך אינה קטנה כלל וכלל, ודמויות מרכזיות ביותר מצוינות כ"יפת תואר", "יפת מראה". (ראה נספח בסיום המאמר) אם נצרף לכך את אחת מהנחות היסוד הידועות לכולנו, כי התנ"ך ממעט מאוד בתיאורים חיצוניים, מה אם כן גרם לו לסטות מדי פעם מהמקובל ולציין פרט חיצוני זה? (אין ספק כי מדובר בפרט חיצוני ולא פנימי).

- א -

להעמקת התמיהה נרחיב ונעיר שתי הערות:

א. חלק מתיאורי היופי בתנ"ך באים במגמה להשלים את תכונותיה החיוביות של הדמות בה עוסק הכתוב, ולתאר דמות שלמה הן בפנימיותה והן בחיצוניותה. לדוגמא: אצל רבקה אמנו אומר הכתוב: "והנערה טובת מראה" (בראשית כ"ד, טז) לא רק במידותיה התרומיות היא ניכרת אלא אף בטוב מראה. רבקה מוצגת כדמות שלמה ראויה לבא לבית אברהם ולמלא את מקומה של שרה אמנו כלשון הכתוב: "ויבאה יצחק האהלה שרה אמו... ויאהבה וינחם יצחק אחרי אמו" (שרה ידועה אף היא ביופיה "אשה יפת מראה את" (בראשית י"ב, יא)¹.

1. גם לגבי רחל ניתן לומר סיכום זה - עפ"י בראשית כ"ט, יז.

דוגמא נוספת: דוד המלך (שמואל א', ט"ז, יח), כאשר שאול מחפש "איש מיטיב לנגן" עונה אחד הנערים "ידע נגן וגבור חיל ואיש מלחמה ונבון דבר ואיש תאר וה' עמו", מכל התכונות המתוארות שונה התכונה "איש תאר"². לפי שהיא עוסקת בעניין חיצוני בניגוד לשאר התכונות הפנימיות החיוביות המצוינות. מה מקומה של תכונה זו? נראה לומר כי אף כאן, כמו אצל רבקה תפקידה ליצור תמונה של אדם שלם, שלם גם בחיצוניותו "וראוי לבא בהיכל מלך" (רד"ק, רלב"ג).

דוגמא אחרת ניתן לראות באביגיל אשת נבל הכרמלי (שמואל א', כ"ה, ג). יופיה של אביגיל בא לציין את שלמותה לעומת שפלותו של בעלה. הוא נבל "איש קשה רע מעללים" ואילו היא לא רק "טובת שכל" אלא אף "יפת תואר" דמות מושלמת אף בחיצוניותה (ואולי יש בזה רמז לעתיד, להיותה ראויה לבוא בהיכל מלך, כפי שזכר בדמויות הקודמות)³⁻⁴.

ב. חלק מתיאורי היופי בתנ"ך באים ללמדנו, כי דווקא היופי היה זה אשר שימש כגורם מסייע בפתרון בעיה קשה וסבוכה. לדוגמא: מגילת אסתר. הכתוב אומר: "והנערה יפת תאר וטובת מראה" (מגילת אסתר ב', ז). אין ספק שלולא עובדה זו לא הייתה אסתר נלקחת כלל לבית המלך, שהרי חיפשו בפירוש "נערות בתולות טובות מראה" (ב', ב).

אמנם נכון, כי בוודאי נוספו לה תכונות אחרות חיוניות, אשר בזכותן נשאה חן וחסד בעיני כל רואיה (הגי, המלך)⁵⁻⁷ ובזכותן נלקחה לבית המלך, אך לולא הייתה יפה לא היה כל סיכוי ראשוני שתבחר. בחירתה הייתה בחינת "הקדמת תרופה למכה". עוד טרם נגזרה הגזירה כבר נבחרה היעודה, אשר דרכה תבוא הישועה ליהודים. הגורם המסייע בבחירתה היה איפוא - יופיה.

בעקבות דוגמא זו וקודמותיה חוזרים אנו במשנה תוקף אל תמיהת הפתיחה, אם היופי מסייע בפתרון בעיה ומשלים את תיאור הדמות, האמנם נכון יהיה לומר בפסקנות חד משמעית, כי "שקר החן והבל היופי"?

2. דוד מתואר "אדמוני עם יפה עיניים וטוב ראוי" (שמואל א', ט"ז, יב).
3. נראה לי, כי גם הרעיה והדוד בשיר השירים יכולים להכלל במסגרת זו.
4. אצל איוב החזרה לשלמות שבפתיחה מחייבת גם תיאור יופין של הבנות (איוב מ"ב, טו).
5. מגילת אסתר ב', ט.
6. שם, שם, יז.
7. שם, שם, טו. בדיוק כפי שהייתה אמו רחל. רק על שניהם נאמר ביטוי כפול זה במדויק.

- ב -

כדי לברר תמיהה זו, עיינו עיון נוסף ומפורט באירועים ובדמויות הקשורים לנושא מאמרנו. מתוך עיון זה הגענו למספר מסקנות:

א. חלק מן הדוגמאות המובאות בסיום המאמר, מתייחס לדמויות אשר דווקא היופי יצר בעבורם, או בעבור האנשים הקשורים עמם בעיה לא קלה, התמודדות מיוחדת וחיפוש אחר פתרון מתאים. לדוגמא: אברם ושרי במצרים. בראשית י"ב, י-ב: "ויהי רעב בארץ וירד אברם מצרימה לגור שם... ויהי כאשר הקריב לבוא מצרימה ואמר אל שרי אשתו הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה את. והיא כי יראו אתך המצרים... והרגו אתי ואתך יחי...".

לפי חשבון השנים שרי הייתה בת שישים וחמש, רק עתה שם אברם לב ליופיה? ברור הדבר, כי פשט הכתובים הוא כדברי רש"י במקום: (פסוק יא) "כנה נא הגיעה השעה שיש לדאג על יופיך. ידעתי זה ימים רבים כי יפת מראה את ועכשיו אנו צאים צין אנשים שחורים ומכוערים אחיכם של כושים ולא הורגלו צאשם יפה". ואכן כחששו של אברם כך אירע. "ויהי כבוא אברם מצרימה ויראו המצרים את האשה כי יפה היא מאד" (יד). ... ותקח אשה בית פרעה" (יד-טו).

הרמב"ן מבאר (טו): "כאשר ראו אותה המצרים אמרו ראויה זאת לשרים הגדולים. והנה הביאה אליהם וגם הם יראו לנפשם מנגוע בה כי מפני היופי הגדול ידעו כי המלך יחפוץ בה מאד".

יוצא איפוא, כי יופיה הנדיר של שרי ובמיוחד בין המצרים, מהווה בעבור אברם בעיה קשה ומצריך פתרון מידי ומיוחד. זו הסיבה שיופיה של שרי נזכר בכתוב רק עתה ולא קודם לכן או מתחילת נישואיהם (על הפתרון שמצא אברם נחלקו רבותינו הפרשנים, אך לא בזה אנו עוסקים).

ב. לגבי חלק אחר מן הדמויות ניתן לומר, כי היופי שימש מקור לנסיון, לבחינה. הדמות הנזכרת והסובבים אותה ניצבים בפני הפיתוי שיופי האם ידעו להתמודד עמו? האם יגיעו לידי שכחת מקומו של הצד החיצוני בחיינו ובהשקפתנו ויהפכוהו לעיקר? האם יראו עצמם ראויים לכל מעמד ותפקיד בזכות יופים? האם יבואו לידי גאווה, יהירות והתנשאות על סביבתם? גם במסקנה זו ניווכח, כי האיזכור של היופי מצוי לא עם הופעתה הראשונה של הדמות, אלא בשעה המתאימה לענינו ולבחינתו.

לדוגמא: יוסף במצרים (בראשית ל"ט). יופיו של יוסף אינו נזכר עם הופעתו לראשונה בבית אביו בארץ כנען (בראשית פרק ל"ז) אלא רק בהיותו במצרים

בבית פוטיפר (פרק ל"ט) "זיהי יוסף יפה תאר ויפה מראה"⁸. יופיו של יוסף משמש פיתוי לאשת פוטיפר וכך אף ניסיון ליוסף. רש"י במקום אומר: "אזיך מתאבל ואתה מסלסל בשערך? אני מגרע בך את הדב. מיד "ותשא אשת אדוניו... ותאמר שכזה עמי", בסמוך לתאור יופיו של יוסף אומר הכתוב "זיהי אחר הדברים האלה." "אחר" - תמיד בסמוך.

כיצד התמודד יוסף האם עמד בניסיון? לדעת חז"ל⁹ וכפי שמובא ברש"י (ל"ט, יא) ד"ה "לעשות מלאכתו: רב ושמואל חד אמר: מלאכתו ממנו, וחד אמר: לעשות רכיו עמו, אלא שנראית לו דמות דיוקנו של אביו". משמע יוסף כמעט ונכשל, בזכות בית אבא ודמותו - ניצל.

דוגמא נוספת ניתן לראות ביופיה של בת שבע. יופי זה היה בו ניסיון לדוד (שמואל ב', י"א, ב). "זיהי לעת הערב ויקם דוד מעל משכבו ויתהלך על גג בית המלך, וירא אשה רחצת מעל הגג והאשה טובת מראה מאד... ושלה דוד מלאכים ויקחה".

כל המתרחש ומסתבך מכאן ואילך התחיל בפרט המציין את יופיה של בת שבע. לולא היה היופי גורם שהעמיד את דוד בניסיון, לא היה הכתוב מוצא לנכון לציין.

דוד לא עמד בניסיון ושילם על כך מחיר כבד עד סוף ימיו (על פי דברי נתן הנביא בשמואל ב', י"ב יא-יב).

דוגמא נוספת ניתן לראות בתיאור ופיו של אבשלום בן דוד (שמואל ב', י"ד, כה-כו): "זכאבשלום לא היה איש יפה בכל ישראל להלל מאד מכף רגלו ועד קדקדו לא היה בו מום. ובגלחו את ראשו והיה מקץ ימים לימים אשר יגלח כי כבד עליו וגלחו ושקל את שער ראשו מאתים שקלים באבן המלך".

תיאור נדיר ביותר. כפי הנראה שיופיו של אבשלום אכן היה חריג עד מאוד. אולם מדוע מוצא הכתוב לנכון לספר לנו כל זאת? האם לא כדי להקדים ולהסביר את כל מעשיו של אבשלום בהמשך? יופיו גרם ליהירותו ולבטחונו העצמי הרב, עד כי ראה את עצמו ראוי למלוכה. אבשלום לא היסס לנקוט בכל דרך של ראויה וחנופה כדי למשך אליו את כל ישראל. תמונת סופו - בהיותו תלוי על העץ ודווקא בשער מוכיחה על תחילתו. אבשלום לא עמד בניסיון היופי הנדיר שניתן לו ולכן גם נענש בדרך זו¹⁰.

דוגמת אדניה בן חגית משלימה את דוגמת אחיו הגדול אבשלום. הכתוב אף מתנסח בדרך שתרמוז לנו על כך. "ואדניה בן חגית מתנשא לאמר אני אמלך ועש לו רכב ופרשים וחמישים איש רצים לפניו... וגם הוא טוב תאר מאד ואתו ילדה

8. סוטה לו, ע"ב.

9. ראה "דעת מקרא" שמי"ב י"ד, כו.

10. מלכים א' א', ה-ו בהשוואה לשמי"ב ט"ו, א.

אחרי אבשלום¹¹.

נראה לי, כי לדוגמאות אלו ניתן להוסיף את העניין ההלכתי של דין "אשת יפת תואר" (דברים כ"א, י-ד). אמנם, בשונה מכל הדוגמאות לעיל אין הכתוב עוסק באירוע שהיה ובדמות ממשית מסוימת "יפת תואר", כי אם באפשרות של מציאות בעקבות מלחמת רשות (ראה רש"י במקום) אך בבסיס העניין מצוי אותו ניסיון, מכשול, הטמון ביופי. "וראית בשביה אשת יפת תאר וחשקת בה" (יא) רש"י במקום אומר: "לא דצרכ תורה ללא כנגד הילך כרע". יופיה של האשה, מלבושיה הנאים, שער ראשה הנאה, צפורניה המטופחות - כל אלו שמשו פתיון לגברים הנלחמים.

כל פרטי הדינים הבאים בהמשך, בהם חייב אותו אדם שהכניס "אשת יפת תואר" לתוך ביתו, מלמדים אותנו כי המטרה היא "כדי שתתנוול" (רש"י יב) או "כדי שתתגנה עליו" (רש"י יג) וכל יופיה יוסר מעליה. לפי רמב"ן (שם יב-יג) "לא הותר לו לבא אליה אלא לאחר כל המעשים הללו".

בשינוי מה ובהסתניגות מסוימת, נוסיף לכאן את עניין דינה ושכם (בראשית ל"ד). הכתוב אומר: "ותצא דינה בת לאה... לראות בבנות הארץ... וירא אתה שכם... ויקח אתה... ותדבק נפשו בדינה..." (פסוק א-ד). הכתוב אינו אומר בפירוש, כי דינה הייתה "יפת תואר". אולם חלק מפרשנינו הקדמונים אומרים בפירושו: "החשק הגדול לשכם כי הייתה הנערה יפת תואר מאוד" (רמב"ן י"ב) או "דינה הייתה יפת תואר ויפת מראה אשת חן" (אברבנאל). כמוכן שעולה מיד השאלה, אם אכן כך הדבר, מדוע לא מצא לנכון הכתוב לספר לנו פרט זה? מדוע במקומות אחרים עשה זאת ואילו כאן נמנע? הרמב"ן משיב לשאלה זו ואומר: "אבל לא סיפר הכתוב ביופיה כאשר עשה בשרה וברבקה וברחל, כי לא ירצה להזכיר יפיה בהיותו אליה למכשול עוון ובשבח הצדיקות דבר הכתוב ולא בזו". מדברי הרמב"ן עולה לענייננו, כי אכן היופי עלול להיות מקור למכשול עוון - כפי שצינו במסקנתנו האחרונה.

האמהות הצדיקות עמדו בניסיון, יופין לא הכשילן וזהו שבחן ולכן מתאר הכתוב את יופין מה שאין כן לגבי דינה¹².

11. יופיה של דינה היה מכשול לה עצמה, אחרת לא הייתה מעיזה לצאת מביתה "ותצא דינה לראות בבנות הארץ" - זו יציאה שלא הייתה מקובלת כלל (בראשית ל"ד, א).

12. עיין בנספח דוגמאות מסי' 1,2,3,5,6,8,9,11,13,14,16.

- ג -

מכל הדוגמאות והאירועים שציינו ומן המסקנות שהסקנו ביכולתנו לסכם ולומר: היופי נזכר בתנ"ך לעיתים בהקשר חיובי – לשם יצירת דמות מושלמת או לשם סיוע בפתרון בעיה אישית או כללית¹³. אך לעיתים בהקשר שלילי – כאשר יש בו יצירת בעיה ובעיקר פיתוי, ניסיון ומכשול עוון לדמות עצמה או לסובבים אותה.

לאור סיכום זה נבין עתה את דברי שלמה: "שקר החן והבל היופי".
שקר = הבל. הבל הוא דבר חולף ועובר. שקר והבל הנם הניגוד לאמת. עניינים חיצוניים, פיזיים אינם יכולים להיות במהותם האמת המוחלטת. הם כלים ומוגבלים בזמן ובמקום.

אמנם, יש בהם לעיתים צורך ואולי אף סיוע וברכה מיוחדת, אך זו ברכה הטומנת בחובה סיכונים רבים. החשש הגדול הוא שמא הסיכונים הללו יממשו את עצמם, ולכן יש להעמיד למולם אתגרים אמיתיים, לא חולפים אלא נצחיים "אשה יראת ה' היא תתהלל".

בניגוד לגישה המצרית (ראה עניין שרי) ובניגוד לגישה הפרסית (ראה עניין ושתי) אין האשה ביהדות נחשבת לכלי נוי, לחפץ קישוטי חסר רצון ויכולת בחירה. האשה ביהדות אינה נמדדת ביופיה החיצוני ואינה זוכה להלל, אלא על בחירתה בדרך הנכונה - יראת ה'.
במצרים הללוה על היותה "יפה היא מאוד" ביהדות "אשה יראת ה' – היא תתהלל".

אין במשמעות הדברים שלילת היופי באשר הוא, אלא העמדתו במקומו הנכון. במקרה הטוב ישמש כאמצעי עזר להשגת המטרה, אך לא יהיה לעולם המטרה עצמה.
עתה, לאחר הבירור, יכול סימן התמיהה להיחפך לסימן חיווי ואולי אף לסימן קריאה!

"שקר החן והבל היופי!"

13. עיין בנספח דוגמאות מסי' 4,7,10,12,15.